

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf.

Január, Február. 1886.

1-ső füzet.

A REFORMATIO KEZDETEI.

— Történetbölcseleti tanulmány. —

Adtuk a hierarchia kifejlését, reá mutattunk fénykorára.¹⁾ Azon idő szellemével szemben nagy hivatást végzett, megalapítván az egyházi és állami rendet. A mint hivatását betöltötte, kezdődött a visszahatás.

Pár század mulva a feudalismus fényköre halványulni, alkotó, teremtő ereje kezdett kimerülni. Az a fényes, ragyogó feudalis egyház, feudalis társadalom és állam, mit századok bámultak, többé nem a régi. A feudalismus eszméje lejárta magát. Uj uralkodó eszmére volt szüksége Európának.

S a történet ismételte magát. Az uj eszmével vajudó idő, miként a feudalismus eszméje előtt, most is népvándorlást hoz Európára. Csakhogy most nem Ázsia jön reánk, hanem mi megyünk Ázsiára, keresztes hadak alakjában. Nyomában kezdődik a szellemi népvándorlás, a renaissance, előáll a liberalismus eszméje. S miként a feudalismus, előbb az egyházat, s majd az államot lesz hivatva reformokon keresztül vinni.

Miként a keresztény vallásnak, miként a feudalismusnak egyelőre neve nincs, kezdetben Renaissance, ujjászületés nevet nyer, mi a társadalom átalakulására hat; majd mint reformatio jelenik meg, s az egyházban kiván ujításokat; később az absolut államra veti magát. Olaszországban még csak a művészet és tudomány ujjászületése. Németországban, hol a reformatioban s a harmincz éves háboruban nyilatkozik, már a népek és fejedelmek küzdelme az egyházi és császári feudalismus ellenében; Angliában már nyílt sisakkal lép fel, a nagy bárók szabadságharcza az absolutismus ellen. Németországon csak az egyházat, Angliában már az egyházat és államot, Franciaországban a feudalismust és absolutismust, az egyházat, a társadalmat és a monarchiát egyszerre támadja meg.

A renaissance fellépése a kedély, a szellemi élet forradalma

¹⁾ L. Keresztény Magvető XX. köt. 331—337. l.

volt, mely első szikráját az arabok Európába lett megjelenésétől, a keresztes hadjáratoktól s Konstantinápoly eleste alkalmából kapta.

A keresztes hadjáratok az európai nemzeteket egymással összehozták, megismertetik, az európai akkori kultúra összefoly. A hadjárat a keleti császárságon vonul át, megismerik a görög civilizációt, Palaestinában érintkezésbe jönnek az ázsiai műveltséggel. Kik eddig imádkozásban és harczban kerestér örömeiket, magasabb vágyakat kapnak.

A török be kezd nyomulni Európába, a XIV. században székhelyét Európába teszi át. A görög műveltség elmenekül előle, Konstantinápoly elestével tudomány, művészet hazátlanná lesz, Nyugat-Európa megtelik menekültekkel, hozzák a görög nyelvet és műveltséget; a nyugati műveltség, melyet eddig a római classicusok látköre határolt, most a görög szépművészet és bölcsészeti bölcsészaruájához jut.

Ezek a külső behatások és tényezők. E behatások felfogására a kedélyek már elő voltak készítve. A scholasticus, a latin műveltség már intézményekkel bírt. Bolognában a XII. század elején megnyílik a híres egyetem. Az egyház nagyszerű templomokat épít, díszítésére az építészet, a szobrászat és festészet kezét fog, az egyházi szertartások a költészetet és zenét élesztik. Az egyház szívesen látja, hogy mit eddig a kolostorok ápoltak, a tudományt és művészetet, a világiak is ápolás alá veszik. Nem sejtette, hogy éppen a renaissance vet véget az emlékszerű egyházi építkezéseknek. S mivel az egyház az ébredő szellemet bátorította, a fejedelmek udvaraikat szintén megnyitják; s kikre a művészet vagy tudomány geniusa mosolygott, a királyi udvarokban előkelő helyet biztosítottak maguknak.

Eddig a társadalom és az állam az egyház gyámkodása alatt állott. Minden az Isten nevében intéztetett. A korona, a királyi hatalom Isten kegyelméből, a törvény Istentől van. Ez időtől az erkölcsi parancsok helyébe positiv törvények kezdetek lépni. Az istenit, erkölcsit, az értelmi váltja fel. Eddig a civilizációt a vallás terjesztette és vezette, kezdődik világi iránya. Tanodák állnak fel, vallás és a humaniorák mellett kezdődik a bölcsőelem, a természettan tanítása. S miben minden szép, nemes és magasztos összpontosítva van, az egyház visszahelyeztetik azzá, a mi, elméleti tényezővé, visszavonul eszményi fenségébe, s az embert, mint nagykorut, átadja a gyakorlati életnek. Kezdődik a modern társadalmi és állami élet alapvetése.

A renaissance felébresztette az észlelődést, s mind inkább sza-

porodott azok száma, kik gondolkoznak s így az emberiség nagy munkájában részt vesznek.

A mily arányban emelkedett a két kiváltságolt osztály, a főpapság és főnemesség, a nagy közönségre hárított munka és teher, mind nyomasztóbbá lett. A politikai és egyházi viszonyok együttesen tétettek bírálat tárgyává: az elégtelenség éle egyszerre fordult mind a kettő ellen.

Azon kor a közigazgatást az egyháztól még nem birta külön álló intézménynek tekinteni. A római császárság és a szentszék, a feudalismus által kifejtett két főrend, egy tábornak vétetett. A reformatio tehát az egyházi és politikai intézmények ellen egyszerre lép sorompóba.

A reformationak már azelőtt előzményei voltak. Az albigen-sieket Franciaországban inquisitio verte le. Husz Jánost megégették (1415). Fellép Luther (1517), hangot ad százada érzületének, a császár és a birodalmi gyűlés előtt kimondja, hogy máskép nem tehet: a szakadás létrejő (1521). Németország egy része, Poroszországgal élén, tanát magáévá teszi (1525). Valamivel később Calvin fellépésére Franciaországban keletkezik a reformatus, Socinus fellépésére Olaszországban az unitárius vallás. Megindul a nagy mozgalom, mely a renaissance munkáját az egyház terén folytatja.

A reformatio a keresztény vallás, keresztény civilisationk, szellemi és erkölcsi életünk e sarkköve előtt tisztelettel hajlott meg. Épen úgy mint a keleti vallás elszakadásánál, nem a religio, hanem a ritus és liturgia felett tör ki a vita. A religio alapelveit: az Istenben való hitet, a felebaráti szeretet tanát, a feltámadás reményét a reformatio szóvivői is elfogadták. Megtámadták a feudalis hierarchiát, de a papi hivatás iránti tiszteletet már ezért sem kívánták leszállítani, mivel a katolikus papság indítván a reformatiót, papi állását mindenik meg akarta tartani. A conciliumok, a szent atyák által felállított dogmákat bírálat alá vették, de a bibliát szó szerint elfogadták. Az Isten félelme helyett, az Isten imádását prédikálták. Mert az isten tisztelet középpontjává, az isteni tisztelet súlypontjává az oltár helyett a szószéket választák, a nemzeti nyelvet tették a ritus nyelvév. A sátoros ünnepeket megtartották, de a szentek ünnepnapjait elvetették. A vezeklést, böjtöt, gyónást, papi nőtlenséget megszüntették. Egy szellemet terjesztettek, mely a szószéket, az irodalmat és az iskolákat különös gondja alá vette. Az egyesek nagy miveltségét, a tömeg miveltségével kívánta helyettesíteni; szervezte

a népnevelést. Arra törekedett, hogy a tudomány megszünjön a papság kiváltsága lenni.

A reformatio a protestánsokat felszabadította a pápa fenhatósága alól, most már politikai szabadságot is akartak.

A reformatió első lépései tisztán dogmatikusok, egyelőre valási és társadalmi kérdés, de csakhamar méjjen bevágó politikai eseménynyé nőtte ki magát. Küzdelemmé vált a világi és egyházi feudalismus s az abból kifejlett absolutismus ellen. Céljául nem kevesebbet tűzött ki, mint a nevelés, a tudomány s ezek eszköze, a papi javak secularizatioját, világvivá tételét, kivivását a világiak befolyásának az egyházra.

Ennek elérésére századokig fennálló kötelékeket kellett szétszakítani. Első sorban a szentszék azt a páratlan hatalmi állását, melynél fogva egy idegen hatalom egyes államok hatalmi körébe nyul be, a mennyiben a klerus Rómától lett függővé téve. Másod sorban meg kellett dönten a római császárság azt az igényelt jogkörét, hogy minden keresztény fejedelmek és országok császára, mi leginkább a német fejedelmeknek állt érdekében. A mai szempontból nem világrendítő kérdés, de azon kor szempontjából nem volt kevesebb, mint a nyugati civilisatio egységes irányának felbontása, megszakitása azon köteléknek, mely a római egyházhoz tartozó nyugati nemzetek közt egységet tartott fenn. Nem csoda tehát, hogy ha a pápai szék a mellett hogy féltette a hitet, az erkölcsöt, féltette magát az egytetemes keresztény civilisatiot, melyet eddig az egyház vezetett.

Ezen oldalról tekintve a reformatiot, nyugat Európára nézve egyik legnagyobb horderejű világesemény. Nemcsak vallásbeli szakadás, de megszakadása az izlám által fenyegetett nyugati világnak. Egy szakadás, mely miként az első, Európát keleti és nyugati, szláv és germán-rómán Európára szakasztotta, ugy indult most Európát katolicus és protestáns vallásra szakasztani, mi a római és germán elem szembeállításával fenyegetett. De mert a szakadás mind két oldalán erős meggyőződés vezetett, s a szabadságvágy felébresztése mellett, a protestánsok a szentszék kozmopolitikus iránya ellenében a nemzeti irányt is felköltötték, az összeütközés hosszasan ki nem maradhatott. Két táborra vált Europa, s kezdődtek a fanatikus vallásos háboruk, melyek nem csak nagy hullámokat vertek fel, de egyzersmind a liberalismust nagy vívmányokhoz juttatták.

Kitört Németországon a harmincz éves háboru, melyben az erdélyi fejedelmek is részt vesznek. A catholicismus és protestantismus, a német válaszó fejdelmek és a császárság, a feudalismus és

liberalismus egymással megmérkőzik: s végül is megkötetett a westphaliai béke (1648 okt. 24.), mely a protestánsok lelkiismeret szabadságát, a protestantismus fenmaradását biztosítja. De egyszersmind az által, hogy a német fejedelmeknek külhatalmakkal szövetkezhetési jogot enged, megtörte a császári hatalmat. Németország egységére nem valami kedvező esemény ugyan; de a német nemzeti irodalom, s a méjj nyomokat vágó tudományosság itt kezdődik. Nyugat-Europára nézve pedig egy felbátorítás a liberalismus zászlója alatt további küzdelemre. Mert a harmincz éves háboru nem volt egyéb, mint a német nemzet forradalma, mint az angol és francia forradalom előjátéka.

Éppen azért méltán veti fel a történezet a kérdést: mi lett volna akkor, ha az eszme áramlatnak, mely a katholicismus keblében keletkezett, s mit katholicus alsóbb papság indít meg, a főpapság, a szentszék élére áll, s reformoknak utat enged: oly kérdés, mely a világtörténelem egyik problémája marad. Valamint az is, hogy vajjon nincs-e igaza Herdernek, midőn a római eredetű nemzetek hanyatlását annak tulajdonítja, hogy magokat a reformatio által nem engedték megifjittatni. De a tisztán katholicus országok elmaradottsága a mivelődésben határozottan a protestantismus előnyére szól.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

A SZOMBATOSOK IRODALMI MARADVÁNYAI ÉS VALLÁSOS NÉZETEIK.

A „szombatosok“ vagy „zsidózók“ elnevezés alatt a XVI. száz végén és a XVII-ik elején egy külön vallásos felekezet alakult volt Erdélyben.¹⁾ A felekezet törvényesen soha sem ismertetett el, sőt még türve is csak kevés ideig volt, annyira, hogy nyilvánosan alig állott fenn 50—60 esztendeig. E rövid élet azonban nem maradt gyümölcs-telen a magyar irodalomra nézve, mert a felekezet tagjai, s köztük különösen a tudós Péchi Simon, vallásos elveiket igyekeztek írásban is kifejteni. Mindamellet, hogy a felekezet ellen indított tervszerű üldözés, pusztítás irodalmi termékeiket sem kimélte meg, igen szép számú magyar nyelven írt munka jutott birtokába korunknak.²⁾

¹⁾ L. Ker. Magvető III. IV. köt. Kőváry László jeles cikkeit stb.

²⁾ A ma ismert nevezetesebb szombatos codexek:

A szombatosok énekes könyve. A kolozsvári unitárius főiskolai könyvtárban. Kézirat. Ismertette Kriza János. Uj magyar muzeum 1851—2.

Péchi Simon írásai. Kolozsv. unitár. főisk. kt.

Péchi Simon zsoltárai. A magy. tud. akademia birtokában. Ism.: Lugossy József. Uj magy. muz. 1850—1.

Szombatosok zsoltáros könyve. Székelykereszturi unitárius gymn. könyvtárában a Jakab Elek-féle könyvek közt.

A szent atyákból kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól. Ilyen című könyv ma, tudomásom szerint, nincsen, vagy hol van, nem tudom, de az bizonyos, hogy volt egy példányban a székelykereszturi unitár. al gymnasium könyvtárában. Ezt kétségbevonhatatlanul bizonyítja a nevezett könyvtár „Lajstroma“, mely 1865-ben az E. K. Tanácsnak küldetett fel. (107—1866. E. K. T. t. jk. szám.) A Ker. Magvető X. köt. 45—49. lapjain néhai Kriza püspök ugyan e cím alatt közölt volt szemelvényeket. Gondos összehasonlítás után arról győződtem meg, hogy a közlemény nincsen az ismert s fenn megnevezett könyvekből véve, s hogy tehát ebből kellett hogy közöltessék. A kereszturi könyvtárnak abból az évből kiadási naplója nincsen s így a kivétől megbizonyosodni nem lehet, habár erősen óhajtandó volna, hogy e becses „codex“ visszakerüljön. A főiskolai könyvtárba került egy pár iv másolatban a Simén-féle könyvtárral, de ennek írása nem régi.

Szombatosok régi könyve. A kol. unitár. főisk. kt.